

УДК 316.2

**Я ЗМАЛКУ ВІДЧУВАЮ ЧАС ДУЖЕ ДОБРЕ. Я МОЖУ БУТИ БЕЗ
ГОДИННИКА І ЗНАТИ, КОТРА ГОДИНА, ТОМУ ЩО В МЕНЕ
ВСЕРЕДИНІ ЦОКАЄ ЯКИЙСЬ СВІЙ ГОДИННИК**
(сторінки зі *життєвої історії професора Наталії Йосипівни Черниш*)

В. І. Сусак

Львівський національний університет імені Івана Франка
vi.susak@gmail.com

Наведено глибинне автобіографічне інтерв'ю з професором Наталією Йосипівною Черниш. Дискусія сфокусована на розповідях Наталії Черниш про її наукову діяльність та головні дослідницькі зацікавлення. Як завідувач кафедри історії та теорії соціології Львівського національного університету імені Івана Франка професор Н. Черниш відіграла вагомую роль у формуванні львівської соціологічної школи.

Ключові слова: професор Наталія Йосипівна Черниш, розвиток львівської соціології.

Професор Наталія Йосипівна Черниш народилася 30 березня 1948 р. у Львові. Мати – Марія Андріївна Чупракова – і батько – Йосип Дем'янович Черниш – були істориками: мама займалася питаннями індустріалізації міста Львова, а батько – аграрною політикою. Мама походила з багатодітної селянської родини з околиць міста Благовещенська (Далекий Схід Російської Федерації), а батько – родом з села Копилів Макарівського р-ну Київської обл. (тепер ця місцевість у 30-кілометровій Чорнобильській зоні). Батько матері був писарем у сільраді; його вбили семенівці. Мати Наталії Йосипівни була наймолодшою чотирнадцятою дитиною у сім'ї. Її разом з іншими братами і сестрами ставила на ноги бабуся в умовах надзвичайної нужди й бідності. Дід Наталії Йосипівни по батьковій лінії був наглядачем державної дороги на Київ. Наталія Йосипівна згадує:

“Мав прізвисько Пузій напевно за те, що не працював тяжко на полі, а займався насадженням дерев уздовж дороги на Київ і зажив слави такого собі сільського мудрагеля... Мені він дуже запам'ятався тим, що на все мав свій погляд, на все мав свої приповідки, і люди до нього йшли, щоб він їх якось розсудив чи дав добру пораду. Викинули його з цієї посади царські чиновники – бо йому наказали садити при дорозі тополі, а він насадив яблуні та грушки. Казав: “А от іде людина до Києва, стане на нашому горбі, побачить золоті маківки Софії – краса яка... Ото зірве яблучко чи грушку, з'їси – і легше ноги несуть до Києва... А тополі – то що... Самий пух від них, ніякої користі подорожньому...”¹.

¹ Тут і далі наведено цитати з інтерв'ю Наталії Йосипівни Черниш, проведеного Віктором Сусаком у м. Львові 17 січня 2008 р.

Батьки Наталії Йосипівни завжди багато й систематично працювали як науковці і викладачі.

“Переважно їхня праця була за письмовими столами. У нас була окрема кімната, де стояли два їхні столи і стелажі з книжками. Коли я пішла до школи, вони поставили поряд третій стіл. Вони нічого мені не казали, просто поставили його і я знала, що це моє місце і що так, як вони живуть, мушу жити і я. Вони багато не говорили. Я так тепер розумію, що вони діяли більше власним прикладом... Вони постійно працювали, а я це постійно бачила, а тому й собі вважала, що це – абсолютно нормальний спосіб життя. Навіть тепер, коли я нічого не роблю, мені якось не по собі, тому що я звикла весь час щось робити”.

Батьки також з дитинства заохотили свою доньку до спорту. Спочатку це сталося з потреб зміцнення її здоров'я, а потім переросло у серйозне захоплення.

“У семирічному віці мене спровадили до басейну. Там я почала займатися в спортивній секції, де за рік уже мала спортивні розряди і перші значні перемоги... За якийсь час я навіть увійшла до складу кандидатів до олімпійської збірної СРСР від України. Це потребувало багато часу. День мій був розписаний до хвилин... Я вставала дуже рано, ще на вулиці було темно, йшла до басейну, там перед школою плавала, потім – школа, після якої я вдома трохи уроки робила, потім знову ввечері – басейн і так далі... Тому я змалку відчуваю час дуже добре. Я можу бути без годинника і знати, котра година, тому що в мене всередині цокає якийсь свій годинник... Часто сниться – мороз, сніг, басейн, на бортику стоїть тренер із секундоміром і кричить: “Скоріше! Давай! Давай!” А сили вже нема, а плисти треба, і тільки пам'ятаєш оте “треба”. Спорт навчив мене терпіти, мучитися і витримувати довгі тренування, часто у холодній воді: взимку у відкритому басейні, падає сніг, ти пливеш і мрієш про теплий душ... Терпіти довго, аби на якусь коротку мить стояти у яскравому світлі і розглядати свою медаль... А ще також бабуся любила, коли я потрапила до олімпійського резерву, бо тоді перед скиненням Хрущова влада влаштувала штучний голод і люди забули, що таке білий хліб – та й хліб узагалі. Я от як тепер бачу, як наша староста у фартушку приносила до класу ті білі булочки по три копійки – нам їх видавали по одній на брата... А “збірникам” давали по три кілограми білої муки в місяць і шоколад – уже не пам'ятаю скільки. То ми пекли вдома хліб, а бабуся стидалася, що люди запах почують, бо в них того не було”.

Після закінчення середньої школи 1966 р. Наталія Йосипівна вступила на історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Під час навчання дуже захоплювалася археологією, на першому курсі брала участь у розкопках давніх слов'янських поселень біля с. Зелений Гай на Дністрі під керівництвом відомого археолога проф. В. Барана. Із доповіддю на археологічну тематику посіла перше місце на студентській міжнародній науковій конференції у Москві. Однак на третьому курсі під впливом професора кафедри філософії Олени Петрівни Веремєєвої захопилася вивченням теоретичних питань життя та розвитку суспільства. Правда, в той час студенти могли провадити наукові пошуки винятково

в рамках історичного матеріалізму, тому дипломна робота Наталії Йосипівни була присвячена полеміці В. Леніна і Г. Плеханова.

“Плеханов був представником класичного марксизму, мав псевдо “Ортодокс”, і між ним та Леніним йшла постійна дискусія. В той час, коли я писала дипломну роботу, ще були доступні праці Г. Плеханова в бібліотеці... такий темно-зелений десятитомник. Дуже цікаво було зіставляти, наприклад, статтю Г. Плеханова, де він дорікає В. Леніну за досить сильний відхід від ортодоксального марксизму, і відповіді В. Леніна на закиди щодо цього... Згодом, пригадуючи це, я повною мірою зрозуміла Пера Монсона, який писав, що В. Ленін був одним з перших ревізіоністів марксизму. Коли я закінчувала університет, то з подивом дізналася, що праці Г. Плеханова – це багатотомне видання – вилучили з бібліотеки, і доступу до них вже не було”.

Після закінчення навчання на історичному факультеті 1971 р. Наталія Черниш відпрацювала два роки за скеруванням як молодий спеціаліст на кафедрі філософії Львівського політехнічного інституту. У 1973 р. вступила до аспірантури Львівського державного університету за спеціальністю “філософія”, закінчила її 1976 р. і цього ж року успішно захистила кандидатську дисертацію (керівник проф. О.П. Веремєєва), яка була пов’язана з поняттям “національний егоїзм”.

“Тепер, коли я розмовляла з Євгеном Івановичем Головахою, то він звернув увагу на те, що у мене кандидатська була фактично з соціальної психології. Це справді так, бо національний егоїзм – це не витвір ідеології, а почуття, яке та чи інша людина має, думаючи про свою належність до певної етнічної групи. Правда, це була тема за працями В. Леніна: що він там писав про національний егоїзм. Звичайно, що з погляду марксизму все, що було пов’язане з націоналізмом, з національними почуттями, з національною психологією, воно все мало дуже негативну конотацію. Тепер Е. Гідденс пише: біда цілої західної науки полягала в тому, що вона займалася пошуком відповідей на Маркса... Отже, якщо К. Маркс чи марксизм не торкалися якихось питань, суспільно дуже важливих, то вони залишалися не розробленими. Отак було і з нацією. Оскільки для Маркса нація – це було поняття історичне, яке з’явилося тільки за умов капіталізму, і нація мала розчинитися після перемоги світової революції, то в працях Маркса, Енгельса, Леніна національним питанням приділено досить мало уваги. Тези були звичайні: “Пролетаріат як робітничий клас, що не має батьківщини, об’єднаним загоном виступає проти об’єднаної безнаціональної буржуазії”. Тому національне питання в марксизмі не досліджували як проблему, і моя дисертація була приречена бути такою просто спробою переповідання того, що з приводу національного егоїзму думав Ленін. Але я багато для себе чого повчального почерпнула з цих матеріалів, власне, переконання в тому, що марксизм-ленінізм завжди трактував питання, пов’язані з етносом, з нацією, як другорядні, не гідні уваги, і з осудом ставився до будь-яких проявів любові до своєї нації...”

От така була кандидатська дисертація, яка спричинилася до того, що уже в соціологічних розвідках я дуже часто поверталася до питань, пов’язаних з етносом,

нацією й уважно стежила за полемікою довкола цього. Тому для мене не був дивним ренесанс, який стався в останній чверті ХХ ст., коли раптом питання етнічні, національні вийшли на чільні позиції в соціогуманітарних науках. Одна з причин, що ними не займалися серйозно вчені ні з марксистського табору, ні їхні ідеологічні супротивники, була в тому, що основоположники марксизму їх не розробляли... Відтак усе, що пов'язане з нацією, з етносом, воно не було добре досліджене... Будь-який спалах національних почуттів чи націоналізму неминуче зумовлював посилення інтересу до цієї проблематики. Мало хто із середовища провідних вчених думав, що навіть перехід до постіндустріального суспільства підштовхне ренесанс етнічного. Проте так сталося. Глобалізація, навпаки, не призвела до відмирання різноманітних національних проявів, вона породила іншу тенденцію – відповідь у вигляді пожвавлення всього етнічного і національного. І це нормально. На виклики глобалізації мала бути якась рівноцінна відповідь. Вона виявилася в зацікавленнях до всього локального, локальних культур, етнічних культур у тім числі, ідентичностей і іншого... Бачите, проблеми національного життя виявилися дуже значущими, незважаючи на перші враження від переможної ходи глобалізації, коли здавалося, що ті глобалізаційні, уніфікаційні процеси розтрощать усе національне. Не сталося... Тому, мені здається, що глобалізація, а також підйом усього локального, глокалізація – це теми, дуже цікаві для соціологів, оскільки порівняно з іншими темами в соціальних і гуманітарних науках вони опрацьовані недостатньо”.

Після успішного захисту кандидатської дисертації 1976 р. Наталію Йосипівну залишили працювати на кафедрі філософії асистентом для викладацької роботи та керівником лабораторії соціологічних досліджень, заснованої у Львівському державному університеті 1964 р. внаслідок Хрущовської відлиги. Її головним завданням було дослідження на заводах і підприємствах міста Львова.

“Ці дослідження проводили як втілення зв'язку науки з виробництвом. Переважно ми виконували теми, які полягали в розробці планів соціального розвитку підприємств. Завдяки цьому я дуже добре знала Львівський автобусний завод, “Прогрес” із виробництва взуття, заводи фрезерних верстатів, алмазного інструменту. Була низка львівських провідних підприємств, які співпрацювали з нашою лабораторією, де проводили дослідження, пов'язані з умовами праці, підвищенням соціальних стандартів на виробництві, поліпшенням умов праці працівників. Скільки я себе пам'ятаю, у мене навантаження на кафедрі складалося так: я викладала філософію (історичний матеріалізм власне), а половину часу займалася дослідженням поза університетом на львівських підприємствах, а також були поодинокі дослідження в межах університету на замовлення парткому, наприклад, як студенти працюють у бібліотеці, чи вистачає їм книжок, які є умови для навчання. Правда, внутрішні університетські дослідження не мали далекосяжних висновків. Пам'ятаю, що коли ми придумали провести опитування студентів, звичайне як за теперішніми мірками, що називалося “Викладач очима студентів”, то дуже великим був спротив серед керівництва університету. Мене підтримав, фактично, один проректор – Омелян

Іванович Бобик, який сказав, що він звіт з того дослідження читав до 4–5-ї години ночі, тому що його вразило, наскільки точно та адекватно студенти відгукувалися про викладачів. Однак це була тільки одна схвальна думка, а решта – критичні відгуки, тому ми, здебільшого, проводили дослідження в межах тематики, пов'язаної з соціальними замовленнями з підприємств”.

З огляду на сучасні стандарти щодо практичних соціологічних студій дуже своєрідною була технологія досліджень, які проводила тогочасна соціологічна лабораторія на підприємствах м. Львова.

“Звичайно роботу ми починали з того, що йшли в партком і в відділ кадрів. У парткомі нам розповідали, що вони хочуть, щоб ми дослідили, які питання їх там цікавили. А в відділі кадрів ми починали роботу з карточками. Приблизно два-три місяці, а то й більше, тривало опрацювання карточок працівників того чи іншого заводу. Це була колосально трудомістка робота, сенс якої я досі не можу збагнути. Коли я прийшла в лабораторію, то вже потрапила в “накатаний цикл”. На підставі того, що ми знали всю генеральну сукупність, ми тоді дуже детально виділяли вибіркочну сукупність, тому що у нас були дані по всіх працівниках на карточках. Ми мали колосальні кількості тих журналів, де на кожного працівника за певними параметрами виписували його характеристики, наприклад, розряд, вік, стать, підвищення кваліфікації, ще там щось. На великих підприємствах це була дуже трудомістка робота. Однак потім, коли ми робили вже вибірку, то була змога зробити її дуже скрупульозно, там закладали декілька параметрів квоти. Тому одержані результати були досить репрезентативними для сукупності працівників. А партком нам задавав, так би мовити, перелік запитань, які треба було вивчати. Водночас партком так само не мав дуже великої свободи, тому що на кожному підприємстві існував (переважно п'ятирічний) план його розвитку, один з розділів якого – план соціального розвитку підприємства, де йшлося про поліпшення умов праці, рекреацію, табори відпочинку, заміну обладнання, підвищення кваліфікації тощо. Опитували також про соціально-психологічний клімат на підприємстві. До речі, я ніколи не забуду, наприклад, як на фірмі “Прогрес”, яка займалася пошиттям взуття, за нашими пропозиціями внаслідок опитування робітників змінили керівництво середньої ланки, тобто двох начальників цехів. У нашому опитуванні робітники висловилися дуже різко проти цих двох людей, і їх зняли з посади. Тоді це була дуже голосна справа... Переважно ми проводили кількісні дослідження. Отриману інформацію опрацьовували на таких довгих перфораторах, у які вставляли картки. Дані з анкет переносили на ці картки, у яких спеціально навчені лаборанти у відповідних місцях пробивали дірки за допомогою перфораторів. Потім ті картки з отворами обробляли на величезних за розмірами та гучних у роботі обчислювальних машинах, які виводили нам звітні числа та відсотки на довгих рулонах паперу”.

Наталія Йосипівна пропрацювала в соціологічній лабораторії при кафедрі філософії з 1977 по 1988 рр., після чого перейшла на посаду старшого наукового співробітника університету для завершення роботи над докторською дисертацією. Докторська

дисертація стосувалася студентської молоді, оскільки під час роботи в лабораторії накопичився значний доробок на цю тему головню завдяки тому, що з 1978 р. соціологічна лабораторія Львівського державного університету дуже тісно співпрацювала з соціологами Харківського державного університету. Початком була участь у всесоюзній темі, присвяченій студентству, українську частину якої очолювала професор Олена Олександрівна Якуба. Львівський університет відповідав за дослідження в західному регіоні УРСР.

“Поштовх до активного розвитку соціології у Львові дали харківські соціологи. Я завжди це визнаю, тому що Харків є батьківщиною української соціології... Науковим консультантом моєї докторської дисертації була професор О. Якуба... Ніколи не забуду її постави, інтелігентності, глибини її знань. Думаю, що саме вона найбільше спричинилася до того, ким я тепер є як фахівець... Назва моєї дисертації “Зрілість свідомості молоді як філософсько-соціологічна проблема”. Цю назву я шукала довго, бо вона мала стосуватися молоді і моєї участі в тих різноманітних соціологічних дослідженнях. Я вже тоді добре розуміла, з чим має справу соціолог. Якщо він не працює методом включеного спостереження або якщо він не є прихильник біхевіоризму, то він, звичайно, має справу з якимись вербально висловленими мисленнєвими конструкціями. Тому “зрілість свідомості” так виринула. Я здавна для себе дуже чітко розділила те, що людина скаже, про що вона думає, від того, що вона робить, тому так і тема звучить. Важливо й те, що докторську дисертацію я завершувала в період перебудови. Це ж був час змін: 1985-й рік – Горбачов прийшов до влади, внаслідок чого в суспільно-політичному житті дуже змінилися акценти. В радянські часи представники влади цікавилися молоддю тільки з одного погляду – як резервом трудової сили, все... А в часи Горбачова ставлення до молоді змінилось. Почали цікавитися: а якою вона є? Якою мірою вона сприймає перебудову? Наскільки вона готова взяти участь у соціальних змінах, реформах, новаціях? Тоді вперше на молодь почали дивитися як на суб’єкт. Я б може так і назвала свою дисертацію. Однак тоді, 1988 р., до того суб’єкта ледве тільки доходило. Тому – “зрілість свідомості”. У якому сенсі?

Мене завжди цікавила і досі цікавить така річ: “Наскільки те, що людина подумає чи скаже, співвідноситься з її реальною поведінкою?” І для мене зрілість свідомості полягала в тому, щоб не було того розриву – між словом і ділом, між тим, що людина думає, і як вона поводить. виявляється, що я була трохи романтичною, тому що, як засвідчують дослідження навіть сьогоднішнього дня, існує колосальний розрив між тим, які відповіді дають респонденти, і тим, чим вони насправді живуть, як вони діють. Тобто ця проблема для мене і нині є дуже важливою. Мені здається, що навіть виник такий феномен, як артикуляція своєї позиції, своєї постави, а насправді – нереалізація того, що людина думає чи мала б говорити насправді. Звідси розрив – думаємо одне, говоримо інше, а робимо ще інше. І цей розрив не меншає з часом. Ця проблема є дуже гострою для соціології; якщо раніше ми мали справу переважно з кількісними дослідженнями, то люди вже просто навчилися

відповідати не те, що вони думають, а те, що від них хотіли б почути. Тим зумовлений інтерес соціології до якісних методів, щоб якось намагатися все ж таки зрозуміти людину глибше, якось відійти від стандартних відповідей...

Для мене досі є така проблема: вдосконалення технології соціологічних досліджень. З чим має справу соціолог, коли працює з людьми, навіть якщо це є фокус-групи чи глибокі інтерв'ю? Все одно це те, що люди скажуть, що вони подумали. Але наскільки це відповідає внутрішньому світові людини, якою мірою людина після цього реалізує висловлені положення? І ще одна проблема. Є такий влучний вираз російською мовою, з поезій Тютчева: “Мысль изречённая есть ложь...” Ми, соціологи, маємо справу з раціональними висловлюваннями людей, які пройшли через їхню свідомість. А що робити з позасвідомим? От десь я прочитала, що людина тільки на 7% складається з раціонального, а на 93 – з позасвідомого. Як це дослідити засобами соціології? Коли людина дає відповідь, це вже є те, що пройшло через її свідомість; отже, це не є позасвідомим. Тому мені здається, що головною проблемою соціології вже найближчого майбутнього буде проблема дослідження отих бездонних глибин людського ества. Тут доведеться виходити на якийсь новий рівень досліджень, коли кількісні та якісні методи будуть тісно переплітатися та взаємодіяти. Очевидно, соціології доведеться будувати дуже тісні контакти з соціальною психологією, тому що йдеться про стани неусвідомлені, позасвідомі, надсвідомі, несвідомі. Соціологія не буде виконувати своїх завдань, якщо вона не навчиться працювати з такими потаємними глибинами людського ества, які навіть не надається виразити словами. З огляду на це актуальним є питання новітніх методологій та технологій соціологічних досліджень”.

У 1989 р. Наталія Йосипівна вперше поїхала до Канади в рамках наукового обміну між університетом провінції Альберта і Львівським державним університетом. Її стажування проходило в Канадському інституті українських студій та на соціологічному факультеті. Там уперше дослідниця отримала доступ до широкого наукового доробку західних учених про ситуацію в СРСР, про особливості свідомості та поведінки радянських людей, про проблеми молоді тощо.

“Перебуваючи тоді в Канаді, я вперше замислилась над такою проблемою: як розуміння молоді в СРСР періоду Горбачовської перебудови відрізняється від розуміння молоді і молодіжних проблем на Заході? Чому на Заході так пізно з'явилося поняття “молодь” узагалі? Це ж поняття 70-х років ХХ ст. Раніше людей поділяли на дітей і дорослих. Проте вже пізніше з'явилося поняття “молодь”, оскільки, щоб стати до праці, тим дітям треба було вчитися щораз більше й більше, а це забирало час, і утворився період між дитинством і дорослістю, тоді й виникло поняття “молодь” і почали звертати увагу на суто молодіжні проблеми. Я з подивом для себе там читала, що, виявляється, батьків треба вчити розмовляти з дітьми, розуміти їхні проблеми тощо. Наприклад, як батькам розізнати, які наркотики вживають їхні діти, як це виглядає, як конкретно той чи інший наркотик руйнує людину – і що з тою дитиною чи підлітком робити... Водночас у Радянському Союзі про це практично

нічого не говорили... Мені дуже пощастило, тому що в Канаду я поїхала одною людиною з достатньо простими поглядами на науку та й на життя загалом, а повернулася іншою, в якій голова розривалася від суперечливих думок – незручних і незвичних...

Мене завели у тамтешню бібліотеку і сказали – читай, бо у вас того нема. То я й читала цілими днями і ночами – і Осадчого, і Стуса, і Мороза, і всіх зарубіжних українців, що після війни перебралися до Канади або що їх вислали з Союзу... Також інших дисидентів... Солженіцина... Пам'ятаю, там було три шафи: у першій – праці Сталіна, у другій – все про “великого керманіча усього прогресивного людства, мудрого вождя усіх часів і народів”, у третій – все про жертви сталінських репресій, коштом яких будували “світле майбутнє”, про те, як батогом заганяли до того “комуністичного раю”... І тамтешні студенти беруть книжку з першої шафи, з другої-третьої та й читають, порівнюють, міркують... У них тоді виробляється свій погляд, своя позиція, не нав'язана, не запозичена...”

На підставі отриманого наукового багажу під час другої поїздки до Канади – Едмонтону – 1990 р. Наталія Йосипівна ініціювала інноваційне соціологічне дослідження з порівняння ціннісних орієнтацій канадських та українських студентів. Проект було реалізовано у співпраці з Гарві Краном – професором соціологічного факультету університету Альберти і докторантом Аланом Лоу. Коли 2002 р. Наталія Йосипівна отримала грант на третє видання свого підручника з соціології і знову приїхала до Едмонтону, то професор Кран був уже деканом соціологічного факультету. А 12 років до того одержані результати багато в чому здавалися дивними.

“Ми були, наприклад, дуже здивовані, що канадські студенти є значно старшими від наших, і що їх цікавили абсолютно інші проблеми. Тому наша спільна стаття так і називалася: “Як живеш, студенте?”, яку покійний Юрій Прилюк помістив в журналі “Філософська і соціологічна думка”.

Наталія Йосипівна успішно захистила докторську дисертацію в червні 1991 р. і отримала диплом доктора соціологічних наук спеціалізованої Ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій Харківського державного університету; це був перший захист докторської дисертації на цій Раді. Цікаво, що захисти докторських дисертацій Наталії Йосипівни Черниш, Єлизавети Ананіївни Подольської та Віля Савбановича Бакірова були першими захистами в Харківському університеті як в українській академічній установі та останніми в СРСР, який незабаром припинив існування. Свого наукового консультанта – Олену Олександрівну Якубу Наталія Йосипівна згадує як яскраву, непересічну особистість.

“Я можу згадати її колосальний інтелект. Вона була третім професором у родині. Професорами були її батько і дід. Передусім це людина інтелігентна... Інтелігентність та інтелект – це два слова, які її колосально характеризують. Вона була надзвичайно вихована, світилася розумом. Я фізично відчувала, як вона отак дивиться на тебе і вирішує – цікаво їй з тобою чи ні. І коли їй було не цікаво, вона просто відверталася,

після чого вже було важко привернути її увагу. Якимось дивом я утримувала ту увагу, і їй було цікаво зі мною. За її безпосередньою участю відбувалося моє зростання, тому що як керівник вона давала дуже цікаві завдання, які неможливо було однозначно та просто вирішувати. Вона постійно спонукала до наукового зростання, випитувала, хто останнім часом про це прочитав, що про це думає, як це дослідити. Її однаково цікавили питання як методології, так і методики... Вона одна з перших відкрила для українських науковців західних дослідників. Серед усіх соціологічних праць їй найбільше подобалися книжки Масіоніса, тоді як росіяни ознайомлення із західною соціологією починали зі Смельзера... Вона мала смак до того, добре орієнтувалася в західній соціології... Вона постійно проводила наукові семінари, біля неї постійно була молодь, яка читала та реферувала це все, а потім розповідала. Професор О. Якуба дуже чітко орієнтувалася в тому багатоголоссі західної наукової думки... Це була унікальна людина, яка більше тяжіла до густої філософської теорії. Мені було з нею легше, ніж іншим, тому що я все ж таки працювала на кафедрі філософії, я говорила філософською мовою, я була в курсі тих проблем, які так чи інакше обговорювали в філософії. У нас мова багато в чому була споріднена...

Я ніколи не забуду, як вона ще в тих 70-х роках завжди говорила про роль культури. Вона багато разів повторювала, що культура – це те, з чого починається суспільство, а не закінчується. Я не знаю, наскільки вона тоді знала праці Сорокіна (мабуть, усе ж достатньо добре), зокрема, його ідею про те, що культура вивиснується над суспільством і задає суспільству його риси. Однак її особиста думка була така, що роль культури невинно зростає. Уявіть собі, що то був СРСР, де панували тези про науково-технічний прогрес, про все уречевлене, детерміноване економікою і так далі, і раптом вона говорить про культуру, духовність, цінності. Вона навіть вивела формулу, що культура – це якість суспільства. Вона говорила так: “Всі суспільства однакові. От візьміть Конта, який каже, що є сім’я, церква і держава. Всі ці елементи є у всіх суспільствах, але суспільства є різними. Чому? Тому що культура вносить свої забарвлення. Наприклад, у різних суспільствах сім’я є різною – моногамною, полігамною, патріархальною, малою, великою. Так само з державою чи релігією”. На фоні раціонального техніцизму та сцієнтизму ця думка про культуру як якість суспільства мене дуже приваблювала. Вона також була надзвичайно талановитим організатором. Вона, фактично, зробила соціологію інституціоналізованою в Україні. В радянські часи це було фантастично важко зробити, тому що на соціологію дивилися як на дуже підозрілу науку, що має західне коріння, коли соціології відводили дуже вузький коридор, яка мала поставляти ілюстрації для марксизму-ленінізму. Так от, у таких умовах вона домоглася створення кафедри, а потім відділення на економічному факультеті Харківського державного університету, а потім – окремого факультету. Це було фантастично важко. Проте вона – дуже м’яка інтелігентна людина – в цьому організаторському плані була як

сталевий кулак. Вона чітко знала свою місію й ішла до того. Тому я її дуже поважаю і ціную”.

Попри те, що після захисту 1991 р. Наталія Йосипівна була єдиним доктором соціологічних наук у Львівському державному університеті імена Івана Франка, вона не мала змоги працювати за спеціальністю понад десять років.

“Будучи дипломованим соціологом, до філософії я вже не хотіла повертатися. У 1990 р. створено кафедру соціології на економічному факультеті внаслідок реформування кафедри управління народним господарством. Туди перевели також і лабораторію соціологічних досліджень. Там були переважно економісти, і вони мене на цій кафедрі не бачили... Після захисту дисертації мене перевели наказом на кафедру теорії та історії культури... Тоді тій кафедрі передали культурологію, етику й естетику. Там я займалася питаннями культури, бо проблеми її розвитку мене дуже цікавили, читала курси з естетики, з питань розвитку української культури, спецкурс про українську ментальність і національний характер українців, а також соціологію для студентів історичного факультету”.

У 1993 р. Львівський національний університет імені Івана Франка відвідав професор Майкл Кеннеді з Мічиганського університету (США). Він запросив Наталію Йосипівну, а також молодого політолога Костянтина Маліновського до свого університету для проходження наукового стажування. У 1997 р. Наталія Йосипівна протягом восьми місяців перебувала в Канзаському університеті (США) як Фулбрайтівський стипендіат, де викладала історію східноєвропейської соціології і спецкурс про розвиток української соціології для американських студентів. Ще одним важливим етапом у професійному житті Наталії Йосипівни стала участь у міжнародному трендовому соціологічному дослідженні “Львів-Донецьк: соціологічний аналіз групових ідентичностей і ієрархій суспільних лояльностей”.

“Якось дуже запам’ятався 1993 р., коли до Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка приїхала доктор соціальної психології Оксана Маланчук з Інституту соціальних досліджень Мічиганського університету. Фондація IREX надала їй кошти для викладацької і науково-дослідної діяльності в Україні. У співпраці зі мною, Ярославом Грицаком, Наталкою Пацюрко, Віктором Сусаком, іншими співробітниками Львівського університету, із залученням до проекту студентів 1994 р. вона зорганізувала першу хвилю кількісного соціологічного опитування одночасно у Львові і Донецьку. В Донецьку нашим партнером був Центр політологічних досліджень Григорія Немирі, від імені якого з нами плідно співпрацювала Катерина Іващенко. Головна мета проекту – порівняти ідентичності й атитуди жителів Львова і Донецька. Перші ж результати, які ми отримали в рамках цього дослідження, були зовсім несподіваними... Зокрема, мене особисто вразила дуже чітко окреслена ідентифікаційна модель львів’ян і досить розмита – донеччан... Пам’ятаю, як важко було інтерпретувати отримані результати, особливо після одержання даних від наступних хвиль опитування... Велику допомогу в опрацюванні тої величезної

кількості чисел надала нам усім Оксана Маланчук. Її українська мова була дуже слабенька, і вона нас вчила англійською, буквально крок за кроком дуже терпляче вчила тих незнайомих нам методів досліджень, давала уроки... Перші наші знання про SPSS були від неї... Потім ми провели подібні дослідження в 1999 і 2004 роках. Отримані результати ми узагальнили в колективній монографії, яку випустило у світ видавництво "Критика". Наступну хвилю цього дослідження ми запланували на кінець 2009–початок 2010 рр. Водночас хочемо значно розширити географію нашого опитування, щоб воно охопило не тільки західний і східний регіони України, а також центральний і південний. Так що плани й надалі є дуже амбітними".

У 1995 р. Наталія Йосипівна обійняла посаду професора кафедри етнології історичного факультету.

"Я погодилася перейти на роботу в іншу структуру, тому що тема етносу і нації мене, як Ви вже зрозуміли з цього інтерв'ю, завжди дуже цікавила... За якийсь час потихеньку на цій кафедрі етнології за ініціативи ректора, а також активного сприяння її завідувача професора Степана Арсентійовича Макарчука та декана історичного факультету доцента Романа Мар'яновича Шуста була створена спеціалізація "Соціологія" в рамках спеціальності "Історія", з якої за два роки виросла кафедра історії та теорії соціології, яка отримала право випускати спеціалістів-соціологів. З квітня 2002 р. і до тепер я є її завідувачем".

У вересні 2002 р. кафедра історії та теорії соціології зробила перший набір студентів-соціологів. З того часу ця структура дуже динамічно розвивається. Тепер на кафедрі працює 12 викладачів, навчається сім аспірантів і 140 студентів, а серед викладачів вісім осіб мають захищені дисертації, серед яких чотири – колишні аспіранти Наталії Йосипівни. В перспективі – створення факультету соціальних наук Львівського національного університету імені Івана Франка, ядром якого буде кафедра історії та теорії соціології, яку в співпраці зі своїми колегами-одномумцями започаткувала професор Наталія Йосипівна Черниш – талановитий педагог, визначний учений-соціолог, громадянин, чуйний до потреб студентів викладач, уважний до різних питань колег завідувач кафедрою. Наталія Йосипівна – це Людина, бути поруч з якою і приємно, і відповідально, а співпрацювати з нею – це велика честь!

Многая Літа Вам, Наталіє Йосипівно!

**FROM THE CHILDHOOD I FEEL TIME VERY WELL. I CAN BE
WITHOUT A WATCH AND KNOW WHAT IS A TIME NOW, BECAUSE
INSIDE OF ME IS TICKING MY OWN WATCH**

(Life Story of Professor Natalia Chernysh)

V. I. Susak

*Ivan Franko National University of Lviv
vi.susak@gmail.com*

Author presents an in-depth biographical interview with Professor Natalia Chernysh. The interview outlines scholarly activities of Natalia Chernysh and discusses main fields of her research interests. As the current head of the Department of History and Theory of Sociology of the Ivan Franko National University of Lviv she has been playing essential role in the development of Lviv sociology.

Key words: Professor Natalia Chernysh, development of Lviv sociology.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2008
Прийнята до друку 22.03.2008

Історія і теорія соціології

History and Theory of Sociology